

# ՀԱՅ ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐ ԼԵՁՈՒՆ

ՌՈՒՍԱՀԱՅԱՍՏԱՆՌԻՄ

(Շաբ. և վերջ. տես յէջ 174)

ԱՅՍՏԵՂ պէտք է աչքի առաջ ունենալ երկու պայմաններ. մէկը որ օտար լեզուի ազդեցութիւնը ժողովրդից է առաջ գալիս իւր առօրեայ կենանքի զանազան յարաբերութեանց մէջ. միւսը՝ որ առաջացնում է ժողովրդից գծեր մի որոշ խումբ իւր սեփական շրջանի պահանջների համեմատ, առանց յարմարեցնելու միւս զաստկարգի կենանքին։ Առաջին պայմանը բոլորովին կարելի է վերագրել Արուսեանի աշխարհաբարի առաջանալուն, որովհետեւ այնտեղ առանց մի որեւիցէ օտար կենանքի մասնակցութեան, ժողովուրդը ինքն էր որ մտցրել էր իւր լեզուի մէջ զբացնների ազդեցութիւնը իւր ամենօրեայ կարեւրների համեմատ. այն ինչ մեր այժմեան աշխարհաբարի զարգացումը կարելի է վերագրել երկրորդ պայմանին, որովհետեւ նա զուրա էր բոլորովին ժողովրդի մասնակցութիւնից և հետևաբար ժողովրդականութիւնից, եթէ աչքի առաջ ունենանք որ լեզուի տարածման մէջ ամենամեծ գործօն տարրը ժողովուրդն է։

Այսպէս էլ ուսանայոց գրականական լեզուն սկսած այն օրից՝ երբ ժողովրդից անշատուած՝ կրեց օտարների ազդեցութիւնը, կամաց կամաց, աննկատելի կերպով հեռանում էր ժողովրդից իւր մի քանի ճիւղերում. և այսօր թէ է ամէն տեղ սկսել են բազմաճառ ժողովրդական զրգերը, հիմունք են զարոցներ, պատրաստուում են երկուստար, կրթութեւն, մի խօսքով թէեւ հայ հասկացող զաստկարգը զարմանալի եռանդով կատարում է իւր առաքելական պաշտօնը ժողովրդի մէջ, բայց և այնպէս մեր գրականութեան մէջ մի քանի ճիւղեր, մասնաւորապէս լրագրութիւնը,

զեռ հետ և ժողովրդական անունը կրելուց, սրովհետեւ խորթ է նորա համար, տարբեր նրա մտածութեան եղանակից։ Յիշուի, այն ինչ մեր լրագրական սխառութիւնները լեզուած են ուսական զարնաւորներով, եւրպական բառերով, գաւառներում հայ ժողովուրդը զրէթէ բոլորովին ազատ է ուսն լեզուի ազդեցութիւնից, և նորա խօսակցութեան ամէն մի նախագասութեան մէջ զբաղանցում է զեռ եւս Արուսեանի աշխարհաբար։

Այժմ քննելով ժողովրդի և գրականութեան մէջ տեղի ունեցած այս ապրեքութիւնները ի՞նչ պէտք է եզրակացնել. կարճը է մեր աշխարհաբար լեզուն ստանալ վերջի վերջի այն ժողովրդականութիւնը, որ պահանջում է մի գրական լեզուից. կարճը է նա դառնալ հայ ժողովրդի սեփականութիւնը։ Այլապէս լինելով երկար ժամանակ Ռուսաւոր, յատուանում և մանրամասնաբար դիտելով ժողովրդի վերաբերմունքը դէպ ի գրականութեանը, ամենայն համոզմունքով կարող ենք գրական պատասխան տալ այս հարցերին։ Այնտեղ հայութիւնը չէ վերաբերում զէպի մասնազրութիւնը այնպիսի դժգոհութեամբ կամ արհամարհանքով, ինչպէս նշմարուում էր սրանից մի քանի տասնեակ տարիներ առաջ, կամ ինչպէս այժմ թուրքահայաստանի գաւառներում։ Հայը սովորաբար իւր գաւառնական տարից հաշտուած, շատ անգամ փոխել է իւր հասարակական գիւրջը, նոյն իսկ իւր բնաւորութիւնը, բայց միշտ երբ վայելելով մարդկային ամենապարզ բնութեան կան քաղաքացիական հասարակութեանը մի քիչ ազատ շունչ է քաշում, նա եղել է և կը լինի առաջադիմական, սիրող գիտութիւնը, գրականութիւնը։ Գրականութիւնը միայն առողջ հասարակական կազմակերպութիւնից կարող է ծնիլ. որովհետեւ ի՞նչպէս մի ժողովուրդ պիտի մտածէ ուսմունքների վերայ, հիմնէ սեփական մասնազրութիւն, երբ իւր կենանքի ամենատարբերական պահանջները ապահովուած չեն։ Այսպէս էլ երբ կոյկաւր կամաց կամաց ընկու Ռուսաց զօրեղ իշխանութեան տակ, և երբ հայկական մի մեծ զաղխականութիւն թողած քայքայիչ և ամէն տեսակ մտաւոր կարողութիւն մեղցնող թւաւորութիւնը

և հաստատուեցան Կոմիտեում, իսկոյն համեմատական ազատութեան մէջ ակնեց ժողովիլը այնտեղ հայկական գրականութիւնը մեր արդէն յիշած փոփոխութիւններով և այսօր հայ տարրը իւր մտաւոր կարողութեամբ այնքան բարձր է կանգնած իւր նախորդներէից, որ բոլորովին աւելորդ աշխատանք կը լինէր մէջ բերել այսանգ և Նա իւր բնաւորութեան համեմատ այժմ հետեւում է մեծ հետաքրքրութեամբ հասարակական հարցերով, սիրում է գրականութիւնը, և եթէ մինչեւ այժմ չէ կարողացել իւրացնել գրական լեզուն, նա պարտական է իւր հարազատութեանը դէպի հայ միտքը, հայ ոգին, որ մինչեւ այժմ գերազանցող է հանդիսացել զայնութեան կոտի մէջ քայլ առնուշա կը զայ մի օր, երբ նա դուրս գալով իւր նահապետական գիրքից՝ կը սկսի մի նոր շրջան, այսինքն ուսն ազգացութիւնը կը լծափանցէ նաեւ նրա խորքը, և այն ժամանակ միայն մեր այժմեան գրականական լեզուն կ'ընդունէ իւր ժողովրդականութիւնը ։

Բայց այն ժողովրդականութիւնը միթէ կարելի է համարիլ իւր պարծանքը, միթէ որանով նա կատարած կը լինի իւր գերը առաջադիմութեան պատմութեան մէջ. ոչ երբէք ։ Մի գրականութիւն որ դուրս է քաշում ժողովրդին իւր նահապետական գիրքից՝ տանելով նորան դէպի բարձր, գէպի աշխիւր, բայց ոչնչացնելով նորա սեփականութեան ամենակականը, բոլորովին կերպարանափոխելով նորա ոգին, փոխելով նորա մտածողութեան եղանակը, վերնապէս մի խօսքով հայ միտքը զանալով սօսար աւղղութեամբ, օր թէ նա կատարած կը լինի մի գեղեցիկ գործ ։ այլ ուղղակի մի դճնի գեր. որովհետեւ նա մեղցնում է այն՝ ինչ որ մի ազգութեան յատկանիշն է կազմում ։ Մի լեզուն ոչ մի գնով չ'պէտք է կորցնէ իւր ինքնուրույնութիւնը ։ Նա այն սրբութիւնն է մի ժողովրդի համար, որ իւրաքանչիւր աշխատարանութիւն որ նորա անդամն է կազմում, իւր բարձր պարտականութիւնը պիտի համարէ լռմանայն վրէժնալիրութեամբ պահպանել նախապէս մասը՝ այն է ոգին, և թող չ'տալ ճորտք որ մի քաղաք անքաղաքականէ նրան ։

Բայց եթէ իւր զարգացման աստիճանաւորութեան մէջ երբեմն կամ շատ անգամ անհրաժեշտ պահանջ է զգացուում մի միտք կատարելապէս արասայայտելու համար վերցնել մի ուրիշ լեզուից այն որոշիչ բառը, որ իւր սեփականի մէջ դեռ անգործածական է, թէեւ լեզուաբանական տեսակէտից զարձեւալ անհերքելի է, բայց մտքի առաջադիմութեան տեսակէտից նայելով, կրկնում ենք, մեր կարծիքով դա թողատրելի է և նոյն իսկ օգտակար մի որոշ ժամանակ միայն ։ Ոչնչակ օրինակի համար եթէ մեր աշխարհաբար լեզուի սկզբնաւորութեան եղանակը Ռուսահոս յատանում օգտակար հումարեցիկն է, թէեւ սօսար լեզուի ազգացութեան տակ քաղաքացիին չէ նշանակում որ նայն ազգացութիւնը պէտք է պահպանել մինչեւ վերջ՝ երբ նոյն իսկ վերացել են նորա սկիզբը դնող պահանջները ։ Մենք գերադասեցինք սօսար լեզուի ազգացութիւնը՝ աչքի առաջ առնելով միայն մեր ազգային առաջադիմութեան բարձր նպատակը ։ որի համար մեր աշխարհաբարը դեռ եւս թայլ էր. բայց երբ մեր լեզուն իւր գործածութեան մէջ սկսեց յղիւիլ և գրականական զանազան նիւղերում սեղ ընկնելով՝ օկնեց ընդարձակել իւր հորիզոնը, այն ժամանակ պէտք էր աշխատել նաեւ թոթափել այն ժանրութիւնը որ մեր ճանապարհի սկզբում անհրաժեշտութեան ստիպումով վերցրել էինք մեզ հետ ։ Եւրոպական քաղաքի փոխառութիւնը պէտք էր կարելի եղածին չափ քնացնել, որովհետեւ մեր լեզուն սկսում էր ընդունիլ մի որոշ կազմակերպութիւն և այն ինչ որ գոյութիւն չ'ունէր մեր լեզուի բառական կազմութեան մէջ իւր սկզբում, ժամանակը և պարծանութիւնը ասեղծել էին և կատարելագործել ։ Ուն ժամանակ մեր գրականութիւնը պահած լինելով իւր լեզուի ինքնուրույնութիւնը, աւելի շուտով կ'ընդունէր իւր ժողովրդականութիւնը, որովհետեւ ժողովուրդը հարազատ էր իւր անանկին ։ և բաց ի դրանից նա կատարած կը լինէր այն գեղեցիկ գերք՝ որ վերապահում է միայն գրականութեանը ։ այսինքն ազնուութեամբ, խղճմանալով առաջնորդած կը լինէր ժողովուրդը դէպ ի եւրոպական քաղաքակրթութիւնը ։ Ոչնչ և ամէն. անցած վայր-

կեանք մի առաջադիմող ժողովրդի համար հին է և ամէն մի նոր վայրկեան պէտք է բերէ իւր հետ նոր կեանք, բայց այս առաջագին մտածեան մէջ երբեք չպէտք է կորցնել այն՝ ինչ որ մեր լեզուի սեփականութիւնն է կազմում, այլ միայն պէտք է մշակել նորան Եւրոպականանանք, բայց հայ միալով եւրոպականանանք՝ ահա մի քանի խօսքով այն բոլորը, ինչ որ ուզում ենք ասել մեր լեզուի և կեանքի զարգացման վերաբերմամբ:

Այժմ առաջադիմող լրագրութեան մէջ (ս. րովինտես և նա է ընդհանրապէս՝ որ տարածում է առական և ազգեցութիւնը) նշմուռուում է մի գովելի ջանք մարդկու պրակա-նական լեզուն այն ոճերից, այն մտքերից որ հայկական գրողը չեն կրում, և ճշմարիտ այդ շատ ուրախելի երեւոյթ է, որովհետեւ դրանք են սր կերպարանափոխում են կառարեւակապէս մի որ եւ ինչ լեզուն: Բայց թէ հայ լրագրութիւնը հասնում է իւր այդ աշխատանքի սպասած ելքին, դա բաւական կաւակածելի է: Պէտք է խոստովանուի՝ որ թէ՛ լրագրութեան և թէ՛ գրականութեան դանաւան ճիւղերում զօրօղ շատ անձնաւորութիւններ՝ բոլորովին թոյլ լինելով հայերենի մէջ՝ շարունակում են զրեւ մի այնպիսի լեզուով, որ ոչ մի քանի չէ նմանում, և ընթերցողը ակամայից վայր է ձգում կարգացումը, զարմանալով որ այդպիսի մարդիկ համարձակուում են դուրս գալ գրականական սուրբ ասպարէզի վերքի կարծես միայն հայ լեզուն կեդրոնեւում նպատակով:

Այս մեր ասածը կարող ենք մասնաւորեցընել թարգմանութիւնների վերաբերմամբ, մասնաւոր եթէ կատարուած են առաւելունից. նշանցից հարկից յիսունը կարելի է դուրս նետել՝ առանց խղճալու աշխատութեան վերայ, որովհետեւ պարզապէս երեւում է որ այնտեղ աշխատութիւն չկայ, այլ միայն բարելոնեան խառնակութիւն, առաքանութիւնը միացած կեղտոտ հայերենի հետ: Բայց ինչպէս ասացինք՝ գոնէ պէտք է ուրախանալ, որ զոյգութիւն ունի լրագրութեան մէջ՝ հայ լեզուն (այս անմարդութիւնից պատուելու ջանքը՝ որովհետեւ այս ջրմով ցանկութիւնն և որ պիտի մարքէ մեր լեզուն՝ օտարաբանութիւնից: Բա-

ւական է աշխատել և ապահով լինինք որ ժամանակի ընթացքում նա կը հասնի իւր նպատակին. բաւական է վրէժնիղի լինել մեր լեզուի մարդութեանը և խիստ քննադատութեան ենթարկել մեզ անհամակրելի, և կը պահանջենք որ՝ շուտով դուրս պիտի գան հասարակական ասպարէզից այն անպիկն կոյտ թէ ինքնուրոյն և թէ թարգմանական գրութեաները, որ ուրիշ ծառայութիւն չեն կարող կատարել՝ եթէ ոչ փնտել ժողովրդին:

Բայց ցանկով պէտք է յիշենք, որ նոյն աշխատանքը չէ նկատուում նաեւ մեր աշխարհաբարբ եւրոպական ընդհանուր բառերից մարքելու համար: Ռուսաւորաց լրագրութիւնը բնականորեւմ է այդ բառերի մի այնպիսի բաղմութեամբ, որ կարողացող բնականաբար ընկղմում է տիւր մտածողութիւնների հոսանքի մէջ: Միթէ այդքան աղքատ է եղել մեր հայ լեզուն, որի բառական կազմութեան հարստութեամբ կարող ենք պարծենալ ամէն մի օտարականի առաջ. միթէ մեր աշխարհաբարբ իւր օւնեցած զարգացման ընթացքում դեռ եւս անկարող է հանդիսանում օրինակ մի պարզ նկարագրութիւն անելու մի թատրոնական ներկայացման. անշուշտ ոչ. շատ և շատ գրականների մէջ մենք կարող ենք առանց մեր կարողութիւնից գուրտ ճիւղ անելու՝ փոխանակել այն եւրոպական՝ այսպէս ասած՝ առաջած բառերը մեր հայերէն նոյն զօրութիւնն օւնեցող բառերով. բայց մեր լրագրութիւնը վերանշնարար կարծես ազում է ցոյց տալ իւր անտարբերութիւնը այս խնդրի վերաբերմամբ, առարկելով որ մեր աշխարհաբարբ անկարող է դեռեւս այդ պահանջներին բաւարարութիւն տալ: Հասկանում ենք որ մեր այժմեան օւնեցած հայերենով անկարող ենք գուրտ քշել մեր գրականութիւնից, (մանաւանդ դիտական ճիւղից) եւրոպական բառերի այն ամբողջութիւնը, որ մինչեւ այժմ զործածուում են, և այդ չենք էլ պահանջում առաջադիմութեան սիրոյ համար. բայց առարկել որ մեր աշխարհաբարբ անկարող է նոյն իսկ մի հրապարակաօտական կամ քննադատական կամ յօդուած գրելու, այդ կատարելալ յանցանք է, և նշանակում է՝ որ հայերէն չեն

խմանում, իսկ այս առարկութիւնները միայն իրանց տղիտութիւնը ծածկելու միջոցներ են : Երբեմն պատահում ենք այնպիսի յօդուածներ, որտեղ ոչ մի պահանջ չէ զգացուում գործածելու նոյն իսկ մի եւրոպական բառ, և որը միջին դասակարգից համարեա ամէն մի անհատ կարող է գրել ամենամաքուր հայերէնով . բայց մեր բարձր դասակարգը՝ կարծես դիտմամբ ցոյց տալու համար իրանց առաւելութիւնը կամ բարձրութիւնը, մէջ է բերում մի այնպիսի կոյտ եւրոպական բառերի, որի միջից հազիւ թէ մի լեզուագէտ կարող է դուրս գալ :

Թողնենք այն՝ որ ժողովուրդը ոչինչ չէ կարողանում հասկանալ այս տեսակ գրութիւններից, որովհետեւ չենք կարծում որ զանազի մի այնպիսի անհատ, որին կասկածելի թուի այն երեւոյթը, բաւական է միայն ծառայել լինել գլուխների հետ . բայց որ ընդհանրապէս չէ հասկանում նաեւ միջին դասակարգը՝ դա էլ մի աչքի զարկող երեւոյթ է : Մենք տեսել ենք թեմական դպրոցների ուսումնական ընթացքը վերջանող շատ երիտասարդներ, որոնք կարգաւոր լրացիւնները՝ կանգ էին առնում իւրաքանչիւր եւրոպական բառի առջ, մտածելով և պարզապէս խառնալուծելով որ չեն հասկանում նոցա նշանակութիւնը :

Իսկ տանկահայ հասարակութեան մասին և ոչ իսկ մտածել հարկաւոր է, այնքան հեռու է մեր լրագրութիւնը նրա հասկացողութեան սահմանից . նոցա մէջ այդ հեռաւորութիւնը այնքան մեծ է, որ դժուար թէ մի օր ժամանակի ընթացքում միասնալով միմեանց հետ՝ առաջնային հասարակ գծով, եթէ մէկը իւր կողմից չփոխէր իւր ընթացքի ուղղութիւնը : Այս ճշմարիտ է և ոչ ոք չէ կարող մերժել, որ տանկահայ ժողովուրդը շատ աւելի անտարբեր ու արամաւորանքով է նայում գրականութեան վերայ, որ նրա զարգացման աստիճանը շատ աւելի ցած է՝ նորհիւ քաղաքական զգախտ պայմանների, քան ուստահայ ժողովուրդը . բայց միւս կողմից պէտք է խոստովանել, որ մեր լրագրութիւնը իւր ներկայ դրութեամբ՝ անհնարին է որ կարողանայ մտադր գործել տանկահայ ժողովրդի մէջ, և որովհետեւ ռուսական ազդեցութիւնը բարձրա-

ցած է իրան առաջ օրպէս մի բարձր պատնէշ, արդիւնելով նորան մի քայլ անդամ տուած գնալու՝ այն տարբեր միջնորոտի մէջ, իսկ մեր լրագրութեան մէջ գործածած եւրոպական բառերը փոփոխած ռուսական լեզուաբանական կանոններով, նոցա մէջ կարող է միայն ծիծաղ առաջ բերել և ուրիշ ոչինչ :

Մեր ասածից դուրս է գալիս՝ որ ուսումնայոց կրտսերութիւնը ընդհանրապէս անմատչելի է ժողովրդի ստորին և նոյն իսկ միջին դասակարգին՝ իւր եւրոպական բառերի չափազանցած փոխառութեան երեւոյթով : Ուրեմն ի՞նչ է մնում ժողովրդին, մտտիկ նրա ոգուն, նրա հասկացողութեանը . — վկայորդ և հեքեաթները միայն, որոնք գեւ ընդհանրապէս ազատ են այդ աստից . — բայց միթէ սրմանք են որ պիտի կրթեն ժողովուրդը, ազնուացնեն նրա զգացմունքները . միթէ սրմանք են՝ որ քուր պիտի քաշեն ժողովուրդը իւր նահապետական գիրքից, մղելով նրան գէպի դիտնական աշխարհ, գէպի հաստրա կական բարձր գիրքը : Ի՞նչպէս պիտի կարողանանք հասցնել ժողովուրդը զգացմունքներին և հասկացողութեան այն նրբութեանը, որ նա գիտահաշտ կրտսերութիւնը, հասարակական գործունէութիւնը, գեղեցիկը, արհեստները, եթէ զրկում ենք նրա հրապարակախօսական և քննադատական գրութեանը, իսկ հասկացողութիւնից՝ մեր բառերի անսեղի փոխառութեամբ : Միթէ նա իրաւունք չունի բարձրացնելու իւր ձայնը մեր լեզուի բարեւ լսնան խառնակութեան միջից, պահանջելով որ բաւականութիւն տրուի իւր մտաւոր կարիքներին, որ հայ գրականութիւնը իրան մտայնիկ պարծուի . և քանի՞ քանի՞ անգամ լսելի են եղել այս բողբոսները . քանի՞ քանի՞ անգամ անհաստական փորձեր եղան՝ աղատելու հայ լրագրութիւնը իւր սահմանափակւած շրջանից, և սեփականացնելու ժողովրդին, ընդարձակել նորա գործունէութեան նշանակութիւնը . բայց դժբախտաբար հայ գործողների մեծամասնութիւնը բոլորովին սառնաւորտ մնաց նոցա ձայնին :

Սա մի անձնական խնդիր չէ՝ որի մէջ կամակարութիւնը կարողանայ տեղ բռնել . առհասարակական ընդհանուր հարց է, որ վերջա-

պէս լուրջ ուշադրութեան պէտք է եմբարկել, և ժողովրդեան ձեռքը տալ նորան հասկա, նայի մի գրականութիւն, որպէս զի կարողաւ նայ իւր գերը կատարել: Չարմանալի է որ Մշակի պէս լրագիրը ոչ թէ մինչեւ այժմ էլ իրագործել ընդհանրութեան այս արդարացի ցանկութիւնը, այլ հակառակ մնալով նորա ևութեանը՝ նա ինչն է որ ամենից շատ է գործածում եւրոպական բառերը նոյն իսկ ամենապարզ նկարագրութիւններէ կամ բացատրութիւններէ ժամանակ: Մշակը իւր հիմնադրութեան օկգրից մինչեւ մեր օրերը հետաքրքրուել է ժողովրդի կեանքով, ցոյց է տուել գիտակցութեան սելիդ ճանապարհը և իւր ամբողջ գործունէութեան ընթացքում երբեք չէ թողել նորան. նա է որ իւր խիստ լեզուով վերջ դրեց հասարակական շատ սղեղ երեւոյթներէ. վերջապէս նա է որ վերջին ուժեղ հարուածը տալով զբարբարի՝ նրա տեղ հաստատեց աշխարհաբար գործածական լեզուն՝ կեանքի նոր պահանջներէ համեմատ: Միթէ այժմ ցանկալի չէր լինի՝ որ նոյն Մշակը աչքի առաւ ունենալով ժողովրդի պահանջները, ժամանակը, վերջապէս այն լեզուի մաքրութիւնը՝ որի գործարարման համար այնքան աշխատել է ինքը, վերցնէր մյոզ տգեղ երեւոյթը լրագրութեան միջից, և յարմարուելով ժամանակի հետ՝ աշխատէր ժողովրդականացնել աշխարհաբարը, հետեւաբար նաեւ գրականութիւնը. է՞ որ մի բան որ կարելի է անել մի որոշ ժամանակ, և որ այս ղեկավար մենք նոյն իսկ օղտակար համարեցինք, չէ կարելի շարունակել՝ երբ հիմնապէս փոփոխուել են նրան առաջացնող պայմանները: Միթէ ուրիշ պայմաններ մէջ կարելի՞ է իրագործել այն համակրելի գաղափարը, որ Մշակը տարիներէ ընթացքում դրոյնայել է, այսինքն եկեղեցական արարողութիւններէ աշխարհաբար մ ժողովրդական, հասկանալի լեզուով կատարելը, եթէ ոչ նրա մաքրութեամբ և զարգացմամբ: Այս հարցերը կարելի է անվերջ կերպով շարունակել զանազան հանգամանքներէ համեմատ և միշտ մի և նոյն պատասխանով տալ, որ ժամանակ և աշխատիլ թօնախելու համար մեր լեզուի վերայից օտարներէց վերցրած

ժանրութիւնք և Չոնազան եւրոպական լեզունները մեզ համար օրինակ չեն կարող ծառայել այս խնդրի վերաբերմամբ, որովհետեւ մեր հայկական լեզուն շատ հին լինելով, նրա բառական կազմութիւնը բոլորովին տարբեր է նոցանից. այն ինչ նոքա գրականութեան մէջ զանազան պարագաներում՝ ասորպէս ինչ զիմել յոյն և լատին լեզուներէ օգնութեանը, մեր լեզուի բառական կազմութիւնը մեզ թոյլ է տալիս ձեւակերպելու ամէն բան, միայն թէ մշակութեան և գործածութեան անհրաժեշտ պայմաններով. որովհետեւ մինչեւ որ մի բան որքան էլ կ'ազդէ մշակութեան լինի լեզուաբանական կանոններով, գործածութեան չենթարկուի, մեր գիտակցութեան մէջ իւր բուն նշանակութիւնը չի արտայայտեր: Մենք ունինք շատ բառեր, որ իրանց գեղեցիկ կազմութեան հետ կարողանում են արտայայտել նաեւ կատարելապէս մեր ցանկացած միտքը, բայց անգործութեան մէջ թաղում լինելով՝ մեզ օտարոտի են թուում. բայց բառական է որ անցնի գործածութեան բոլից, և մեր ազգի առաջ այն ինչ որ խորթ էր թուում՝ կը բռնէ իւր սեփական տեղը: Մենք չենք առած որ այս բոլորը մի վայրկեանի խնդիր է և անհա լեզուն ստացած կը լինի իւր ինքնուրոյնութիւնը. ոչ, զա ժամանակի խնդիր է. այժմ բառական է միայն աշխատիլ, լուրջ ուշադրութիւն դարձնել գրուածքներէ վերայ, որպէս զի կարելի եղաւ ծին լափ մաքուր հայերէն լինի, և կը տեսնենք որ շատ կարճ ժամանակում մաքրած կը լինինք աշխարհաբար:

Իսկ զայլով ուստահայց աշխարհաբարի քերականական մասին, պէտք է խոստովանել որ շատ թոյլ է. մինչեւ այսօր կարողացանք ունենալ մի կանոնաբար աշխարհաբար լեզուի քերականութիւն, որ անցնելով հայ առանձն երկտառարարութեան ձեւը, վերջ դնէք այն ասկալի անիշխանութեանը որ տիրապետում է մեր գրականական լեզուի մէջ և կարծես ամէն մի գրող ունի իւր առանձին քերականութիւն, իւր սեփական լեզուաբանական կանոնները: մի տեղ տեսնում ենք որ մէկը՝ օրինակ՝ ուղղագրութեան մէջ հետեւում է մի որոշ ուղղութեան, միւս տեղ տեսնում

ենք որ մի ուրիշը ընթանում է նրա բոլորովին հակառակ ուղղութեամբ, իսկ մի ուրիշ տեղ մի երրորդ անձնաւորութիւն այս երկուսից մէկը կամ չափազանցութեան է հասնում կամ ոչ մէկն էլ չէ ընդունում, և այլն. այնպէս որ երկուստարութիւնը շփոթուած մնում է այս հազար տեսակ կարծիքների տոջեւ, չկարողանալով որոշել որը գերադասել: Մի ուսուցիչ՝ օրինակ՝ դպրոցում առաջ է մղում իւր կարծիքը, բայց միւս տարի՝ ուսուցչի փոխելու հետ՝ օտարացած է փոխել իւր գրութեան եղանակը նաեւ աշակերտը, մինչեւ որ մերջապէս ազատութիւնը դպրոցական գրասեղանից կամ հետեւում է մի որոշ ուղղութեան, կամ չհասկանալով ոչ մէկի նշանակութիւնը, քամու ընթացքի հետ փոփոխում է նաեւ իւր գրութեան ձեւը:

Այն այս է որ նշմարուում է մեր ամբողջ պրակտիկան մէջ քերականութեան մերթաւրդումը. այնտեղ գոյութիւն ունին այնքան կարծիքներ թէ՛ ուղղագրութեան և թէ՛ միւս քերականական ճիշդերի մէջ, որքան որ գրողներ կան: Ուրեմն շատ հասկանալի է թէ ինչո՞ւ համար մինչեւ այժմ չենք ունեցել մի կանոնադր աշխարհաբար լեզուի քերականութիւն, այն ինչ գրարարի քերականութիւն ամէն տեղ կանոնադր կերպով հրատարակուում և աւանդուում են դպրոցներում: Բայց այդ չէ նշանակում բոլորովին որ մեր լեզուն յետ է մնացել այս մասի մէջ. ու՛ր որ համբերութեամբ հետեւել է մեր գրականական լեզուի զարգացմանը, անշուշտ դժուարութիւն քաշած չի լինի նկատելու այն առաջագիմութիւնը որ արել ենք նաեւ քերականութեան մէջ: Մեր աշխարհաբարի քերականութիւնը իւր սկզբնաղբութեան մէջ և մեր այժմեան գրականութեան մէջ մի այնպիսի տարբերութիւն է կրել, որ ապահովարար կարող ենք սպասել մի մտախի ապագայի, երբ մեր նորարդողը լեզուն կը սկսի ընթանալ լեզուաբանական հաստատուն օրէնքների հիմանց վերայ, և անհեշտով մի կանոնադր քերականութիւն, հայ ուսանող երիտասարդութիւնը չի կրէ այն գժուարութիւնները իւր ուսումնական ընթացքի մէջ, ինչ որ տեսնուում է այժմ:

Այսպէս ուրեմն ուսանողաց գրականական լեզուն ներկայումս գտնուում է այնպիսի պարագաների մէջ, որ պէտք է ցանկալ իւր ապագայ առաջագիմութեանը: Առ այժմ ինչպէս ասացիք չէ կարող իւր ամբողջութեամբ կատարելապէս անուանել, որովհետեւ օտար լեզուի ազդեցութեան պատճառով նա՛ չունի դեռ եւս սպասած ժողովրդականութիւնը և կազմակերպուած չէ քերականական հաստատուն կանոններով. բայց թէ կարելի է յուսալ որ մի օր նա հասնի իւր զարգացման այն աստիճանին՝ որ կարողանայ կաշաւի մասեւ, նագրական մարդը և կատարելապէս լեզու, այդ մենք հաստատում ենք և սպասում ամենայն ապահովութեամբ, քանի որ ունիւր մի եւ ունեցուն և երիտասարդ ուսումնական ոյժ:

Տ. Մ.

ԻՄ ԶԱՆԱՊԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ

ՊԱՐԱՎԱՍՏԱՆԻ ՈՒՄ

(Շար. տես էջ 180)

Բ

ՁՈՒՆԱԿԱՆ ՄԻՆԵՐԻ ԻՈՅ

ԱՅՑ այդ միջոցին մի ահազին ազադակ մեր ականջը խլացրեց. «Վայ, բեօմակ էլլին՝ Ալլաշըն էլլինայ» (վայ, օգնեցէջ Աստուծու սիրուն). իսկոյն մեր աչքի առաջ պատկերացաւ մի ստուկայ տեսարան: Մի քանի ֆերաշներ բռնած մի պարսիկ համալի օձիքից՝ անգուժ կերպով, ձեռք ու ատրք կապկապած, և քաշըշում էին և՛ դանակով ծուռ և ֆլախկում:

— «Վուրըն, աշաղար, օլդուրըն, ման ջուզարաւոր ամ» (խիեցէ՛ք, սղե՛ք, սպա՛նեցէ՛ք, ես պատասխանատու եմ): Այսպէս